

A 5
ROG

27

4e ex.

PUBLIKATIES

JAN ROGIER

DE TOEKOMST VAN
DE BOEKMANSTICHTING

publikatiesboekmanstichtingpublikatiest
ichtingpublikatiesboekmanstichtingpubli
katiesboekmanstichtingpublikaties
ngpublikatiesboekmanstichtingpubl
stichtingpublikatiesboekmansticht
boekmanstichtingpublikatiesboekma
likatiesboekmanstichtingpubli
tingpublikatiesboekmanstichti
anstichtingpublikatiesboekmar
esboekmanstichtingpublikaties
chtingpublikatiesboekmanst
kmanstichtingpublikatiesbo
tiesboekmanstichtingpublil
publikatiesboekmanstichti
ichtingpublikatiesboekm
ekmanstichtingpublikati
atiesboekmanstichtingpu
gpublikatiesboekmanstic
blikatiesboekmanstich
htingpublikatiesboekn
manstichtingpublikati

79-071 A

A. 5
216
Y 5a

Notitie over

De toekomst van de Boekmanstichting

door

Jan Rogier

Amsterdam 1979

De Boekmanstichting is een sociaal-wetenschappelijk
studie- en voorlichtingscentrum over kunst en cultuur

Herengracht 415, 1017 BP Amsterdam
Telefoon 020 - 24.37.37.

Bibliotheek en leeszaal zijn op werkdagen van 9-5 uur
voor het publiek geopend.

Ontwerp omslag en lay-out Total Design
Portret dr. E. Boekman naar een lino-snede van
Meyer Bleekrode (1929)
Typewerk Ina Wiensesen, Mies van Splunter

De dr. E. Boekmanstichting, in 1963 opgericht door de Federatie van Beroepsverenigingen van kunstenaars, bestaat nu vijftien jaar. Van een klein bureau met de opdracht beleidsvoorbereidend en -ondersteunend te werken voor de Federatie is de stichting uitgegroeid tot een sociaal-wetenschappelijk onderzoeksinstituut op het brede terrein van de kunsten, dat ten dienste stond van zowel het departement van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk, de Raad voor de Kunst als de Federatie, de drie zogenaamde schragende instanties sedert de statutenwijziging van 1970.

De Boekmanstichting, die overigens ook voor andere instanties, als gemeentebesturen, andere departementen dan CRM en musea, onderzoek verrichtte en een algemeen voorlichtende taak vervulde met eigen periodieke publikaties en een eigen openbaar toegankelijke bibliotheek, verloor sedert 1970 zijn exclusief op de Federatie gerichte karakter en doelstelling en werd een door de overheid gesubsidieerd wetenschappelijk instituut. Ter afgrenzing van andere onderzoeksinstituten werd de Boekmanstichting toen aangemerkt als een "field-approach" - instituut, dat niet gericht was op één wetenschappelijke discipline, maar op een vast terrein van onderzoek, waarbij de disciplines in principe konden variëren; zij het dat deze variatie beperkt zou blijven tot de groep sociaal-wetenschappelijke disciplines.

De werkzaamheden van directie en staf moesten sindsdien verricht worden in het spanningsveld tussen de belangenbehartiging van kunstenaars en het overheidsbeleid ten aanzien van kunst en kunstenaar, bij welke situering ook de nuanceringen en interne tegenstellingen aan beide zijden - kunstenaars en overheid - in aanmerking genomen moeten worden.

Deze tot behoedzaamheid en neutralisering van onderzoekskonklusies uitnodigende situatie, heeft zijn sporen nagelaten in de publikaties van de Boekmanstichting en

heeft ook tot interne spanningen binnen de wetenschappelijke staf van de stichting geleid. Het is in deze notitie niet noodzakelijk en wellicht niet wenselijk de moeilijkheden uit een recent verleden gedetailleerd uiteen te zetten, maar het is wel nodig op de grondoorzaken te wijzen van moeilijkheden, die veelal en grotendeels ten onrechte alleen naar hun symptomen - de bekritiseerde kwaliteit van de rapportage, storingen in het produktieproces en persoonlijke animositeiten - werden beoordeeld. Daarmee bedoel ik niet de geuite kritiek af te wijzen, maar slechts dieper door te dringen tot de wortel van het kwaad, de dienstbaarheid aan minstens twee heren, die gelijke maar ook divergerende belangen vertegenwoordigen.

Opnieuw staat de stichting voor een start. In de derde periode van het bestaan van de stichting die op 1 juni 1979 na de overgangsperiode van twee jaar een aanvang moet nemen, dient tenminste ernstig gestreefd te worden naar het voorkomen van de fouten uit het verleden.

De onafhankelijkheid van de stichting moet bij elke planning voor de toekomst benadrukt worden. De vorige minister van CRM, mr. H. van Doorn, heeft daarop in de korrespondentie over het voortbestaan van de stichting ook één en andermaal gewezen. De Boekmanstichting kan en mag noch het verlengstuk zijn van enige overheidsinstantie noch van welke organisatie van kunstenaars dan ook. Met name waar het gaat om een in financieel opzicht wel en volledig van de overheid afhankelijke stichting is de grootste oplettendheid voor het bewaren van de wetenschappelijke zelfstandigheid en de vrijheid tot het formuleren van eigen onderzoekskonklusies vereist. De minister van CRM en de beleidsadviserende ambtenaren van het departement hebben de konsekwentie hieruit getrokken door de statutaire bevoegdheid van de minister tot benoeming van twee bestuursleden van de stichting prijs te geven. Met het konsept voor nieuwe statuten, zoals dat thans voorligt en in principe door het bestuur van de stichting is aanvaard, is vorm gegeven aan deze opstelling van de minister, wat tevens inhoudt dat ook de formele statutaire banden met de beide andere schragende instanties worden geslaakt.

Gezocht is naar een breder maatschappelijk draagvlak voor de Boekmanstichting, enerzijds door het betrekken van meerdere overkoepelende instellingen als de Vereniging van Nederlandse Gemeenten en de vakbeweging bij de kandidaatstelling voor het bestuur, anderzijds door de voorgenomen instelling van een intern advieslichaam voor het opstellen van een werkplan en het begeleiden van de werkzaamheden van de stichting, samengesteld uit vertegenwoordigers van instellingen waarmee de Boekmanstichting verwant is als wetenschappelijk instituut of waarmee de Boekmanstichting een nauwe opdracht-relatie onderhoudt. Op de samenstelling van dit laatste orgaan zou de Federatie van Kunstenaarsverenigingen een toezienend oog kunnen houden.

In het verlengde van deze structurele waarborgen voor de zelfstandige werkzaamheid van de stichting ligt het dringende verlangen van de Boekmanstichting dat de algemene onderzoeksprogrammering op het terrein van kunst en cultuur door de minister van CRM wordt overgelaten aan een adviserende instantie die samengesteld is uit de belanghebbenden bij dit onderzoek, dus zowel de betrokken ambtenaren van CRM en van lagere overheden als vertegenwoordigers van kunstenaarsorganisaties en van onderzoeksinstituten. Een uitgewerkt voorstel voor taak en samenstelling van een dergelijke commissie is in overleg met de Federatie van Kunstenaarsverenigingen in voorbereiding en zal de minister binnenkort worden aangeboden.

Gedurende de zogenaamde experimentele periode was de Boekmanstichting voor zijn inkomsten geheel aangewezen op subsidiëring door de minister van CRM. Het ligt voor de hand dat de minister ook in de toekomst geen uitbreiding van de personeelsformatie zal goedkeuren die zou voortvloeien uit door andere instanties dan de minister van CRM gefinancierde opdrachten. Dit neemt niet weg dat de Boekmanstichting de vrijheid moet behouden opdrachten van derden te aanvaarden en uit te doen voeren door zijn medewerkers. Om die mogelijkheid te

behouden zonder dat dit voor de subsidiënt
konsekwenties van financiële aard meebrengt,
staan de stichting formeel twee wegen open. Incidentele
opdrachten van derden kunnen verricht worden door
tijdelijk tewerkgestelde medewerkers, ook waar het
dokumentatiewerkzaamheden betreft, zodat geen ander
onderdeel van de te verrichten werkzaamheden dan
direktionele controle op de voortgang van de uitvoering,
op de vaste medewerkers drukt.

Een tweede mogelijkheid is dat naast de minister van
CRM andere instanties, publiekrechtelijke of privaatrechtelijke, als subsidiënt van de Boekmanstichting
gaan optreden. Bij het overwegen van deze tweede
mogelijkheid moet overigens rekening gehouden worden
met een herziening door de minister van CRM van de
subsidienormen als gevolg van het optreden van andere
subsidiënten. De Boekmanstichting is immers thans
vrij binnen de toegestane begrotingsruimte een eigen
selectie van onderzoekswerkzaamheden toe te passen.
Een mogelijke variant zou nog kunnen zijn dat de
Boekmanstichting streeft naar een zodanige interpretatie
van het te bestrijken onderzoeksterrein, dat daarbij
andere directies van CRM als de directie Kunsten en
de Stafafdeling Beleidsvoorbereiding Culturele Zaken
als sponsors, respektievelijk opdrachtgevers kunnen
worden betrokken. Hierover kan nader gediscussieerd
worden als de specifieke onderzoekstaken aan de orde
zijn. Meer speciaal heb ik het oog op het mediabeleid
en op het beleid ten aanzien van kulturele en
etnische minderheden. Ook binnen het direktoraat-
generaal Culturele Zaken zijn overigens onderzoeks-
terreinen rijp voor exploratie, zoals met name het
archiefwezen. In de vierde paragraaf zal ik hier nader
op ingaan.

De woorden Kunst en Cultuur figureren in de gebruikelijke ondertitel van de Boekmanstichting als nevenschikt. Dat alleen al roept vragen op, want zelfs de engste omschrijving van het begrip cultuur rekent de schone kunsten hiertoe. Maar het is voor een afbakening van het werkterrein van de stichting minstens noodzakelijk om die begrippen kunst en cultuur, naar het schijnt zo ondoordacht samengevoegd, nader te onderscheiden. Het is overigens geen hebbelijkheid van de Boekmanstichting alleen om kunst en cultuur als bijna-synoniemen te bezigen. Ook en misschien wel juist de overheden bezondigen zich veelvuldig tot in officiële teksten en namen van instellingen aan dit mistig woordgebruik. Er leeft wel een vage notie dat cultuur meer is dan kunst maar dat meer wordt kwantitatief berekend in de zin van: dit of dat kan ook gerekend worden tot cultuur, waarbij niet zonder willekeur wordt te werk gegaan. De indeling van het ministerie van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk en met name het directoraat-generaal Culturele Zaken is een duidelijk voorbeeld van dit willekeurig omspringen met het begrip cultuur, een willekeur overigens met een ook weer historische verklaring. Want het is geen probleem van vandaag of gisteren. Bij de overgang van de sektor kunsten van het oude departement van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen naar het oude departement van Maatschappelijk Werk zijn de kunsten cultuur gaan heten. De associatie met wat gedurende de Tweede Wereldoorlog met de departementale indeling gebeurde is even onbillijk als voor de hand liggend: het 'goede' departement van OK&W werd omgedoopt tot departement van Opvoeding, Wetenschap en Kultuurbescherming en er werd een nieuw 'fout' departement opgericht onder leiding van de NSB-cultuurideoloog Goedewaagen, dat de naam kreeg Departement voor Volksvoorlichting en Kunsten. Toch is nu juist dit verwarrend bezigen van de woorden kunst en cultuur eerder verwant aan de Frans-humanistische traditie dan aan de Duitsgermaanse benadering van Kultur. 'Veredeling des geestes en vorming der harten' haalt Goudsblom niet zonder ironie de dikke Van Dale aan, als hij in zijn

'Nihilisme en Cultuur' het begrip cultuur in zijn historische ontwikkeling schetst. Kuypers zegt het in de jongste druk van de Winkler Prins op soortgelijke wijze: 'de beoefening van de humaniora, de studie van Griekse en Romeinse schrijvers, dan van kunst en letteren in het algemeen ter veredeling van de geest'. Die traditionele opvatting van cultuur is vooral in Frankrijk en ook in Nederland de gebruikelijke gebleven. 'Cultuur en culturele manifestatie' heeft in het Nederlands taalgebruik vaak 'alleen betrekking op letteren, muziek, toneel, beeldhouwkunst, architectuur en schilderkunst'. Het zijn juist Duitse filosofen en sociologen geweest die in de negentiende eeuw de begrippen cultuur, beschaving en civilisatie tot synoniemen gesmeed hebben in de betekenis van 'het geheel van zeden, gewoonten, instellingen, ideeën en gedragswijzen, kunst, wetenschap, religie en filosofie van een tijd, volk en groep', schrijft Kuypers. Het is cultuur, zegt in 1855 de vader van het Duitse cultuurbegrip Gustav Klemm 'wenn der Mensch den Ast vom Baume nimmt, denselben mit einem Steine oder am Feuer zuspitzt und sich dessen zur Abwehr oder zur Erlegung von Thieren bedient; es ist eine Äusserung von Cultur, wenn er aus zwei Hölzern sich Feuer erzeugt, um das erlegte Thier doran zu braten, eben so wie wenn er den Leich nam seines verstorbenen Vaters mit der Hütte, worin dieser sein Leben geschlossen, verbrennt, wie es Cultur ist, wenn er die von seinen Eltern ihm überlieferten und seine eigenen Erfahrungen seinen Kindern mittheilt, oder wenn er sich für den Krieg oder für einen Festtag mit Farbe anmalt und mit Federn schmücktDie Cultur ist das Resultat der Wechselwirkung zwischen Menschen und Natur und des Verkehrs der Menschen unter einander'. Zodra deze Klemmse typisch Duits-wetenschappelijke beschrijving wordt overgenomen in de Angelsaksische wetenschapsbeoefening wordt de omschrijving van cultuur een stuk zakelijker en hanteerbaarder. Edward Burnett-Tylor geeft in zijn *The origins of Culture* (1871) de volgende definitie: 'Culture is that complex whole which includes knowledge, belief, art, law, custom and any other capabilities and habits acquired by man as a member of society'. Dit alomvattende cultuurbegrip heeft de cultuur uit de luxe- en elitesfeer getrokken en tevens voorwerp van

overheidszorg gemaakt in de staatsopvatting van de nieuwe politieke groeperingen van het laatste kwart van de 19e eeuw in de West-Europese landen, de radicalen en sociaal-democraten. Met name de britse Fabians hadden de volksoontwikkeling en cultuurbescherming in hun vaandel geschreven en de socialistische 'renegaat' Kautsky schreef: 'Nicht so sehr die Kunst zu revolutionieren, als vielmehr das, was die herrschenden Klassen an herrlichen Leistungen der Kunst bisher für sich monopolisiert haben, den Massen zugänglich zu machen, ist die Aufgabe der Künstler und Kunstverständigen dem Proletariat gegenüber.' Toch is bij hem het cultuurbegrip alweer verengd tot de kunsten, zij het dat de natuurbescherming, het landschap, het stadsgezicht, de restauratie met andere woorden, er uitdrukkelijk bij gerekend werden. En als het beroemde Engelse socialisten-echtpaar Sidney en Beatrice Webb 'Het verval der kapitalistische Beschaving' overzien, spreken zij - in de nederlandse vertaling van de vader van de 'moderne' vakbeweging Henri Polak - over: 'voedsel vervalscht, lucht vergiftigd, water besmet, de omgeving en de geluiden van den dag en van den nacht afgrijselijk - dit waren de algemene kenmerken van het industriele Britannië van het begin der negentiende eeuw, bij herhaling aan den dag gebracht, niet door overgevoelige menschenvrienden of naar sensatie zoekende journalisten, doch door ambtelijke inspecteurs en parlementaire enquetes'.

Het was overigens Boekman die net bovengereleveerde citaat van Kautsky in de stellingen bij zijn proefschrift opnam en daarmee te kennen gaf - ten overvloede mag men wel zeggen - dat hij allerm minst uit was op vernietiging van de bestaande cultuur, laat staan op revolutie, maar op restauratie, ordening en herstel, op verdeling van de cultuur onder alle lagen van de bevolking. En dat is ook de houding van de Webb's, van William Morris en hun Nederlandse vrienden en geestverwanten als zij het cultuurverval aan de kaak stellen in termen die hoogst modern klinken. Er is geen denken aan dat praktisch gesproken de Boekmanstichting het begrip cultuur in zijn ondertitel kan

verstaan in de ruime zin van Klemm en Tylor of er mee werken kan in de geest van de Webb's, maar mijn uiteenzetting moge althans duidelijk hebben gemaakt dat bestudering van kunst, kunstenaar en kunstbeleid geen geïsoleerde bezigheid mag en kan zijn, niet losgezien mag worden van de culturele achtergrond en de maatschappelijke en politieke context. 'Kunst en cultuur' in de ondertitel van de Boekmanstichting dienen dus gelezen te worden als stond daar 'Kunst en cultuurpolitiek'.

Het werkterrein van de Boekmanstichting wordt niet uitgebreid tot het bestuderen van de luchtvervuiling en de zeden van de zigeuners, maar wel zouden onderzoekers van het vormingstheater, die beleidsadviserend willen werken meer belang kunnen hechten aan de verbeelde problematiek en de artistieke prestaties dan aan de publieke ontvangst of de kijk- en luisterdichtheid. En in een samenleving die gedurende tientallen jaren onbezorgd grote aantallen proletariërs uit andere culturen heeft geïmporteerd als werkkrachten is het geen luxe of hobby aandacht te besteden aan de culturele noden en tradities van deze randgroeperingen. Een onafhankelijke Boekmanstichting moet de beleidsmakers prikkelen met rapporten over culturele verschijnselen en behoeften, die worden verwaarloosd of onvoldoende onderkend.

Wie over de kunstwal probeert te kijken naar de maatschappij waarin die wal is opgetrokken - en dat moeten de politici, de ambtenaren en de onderzoekers doen, ook als de kunstenaars het niet of onvoldoende doen - is niet bezig met het normeren van de kunstenaarsproduktie naar de immers onmogelijk te schatten maatschappelijke relevantie daarvan of met het peilen van de onmetelijke behoefte aan kunstenaars, hij is integendeel bezig met het in kaart brengen van wat zich aandient als uiting van kunst, hij zoekt naar de verborgen of onderdrukte uitingen en hij neemt niet voetstoots aan dat de cultuurverschijnselen van etnische minderheden, die naar westerse normen in een maatschappelijke en economische achterstand leven, uitingen zijn van een pseudo-cultuur, die bestreden moeten worden, zoals de

huidige minister van CRM, mevrouw Gardeniers, het onlangs in de Tweede Kamer helaas zo stellig formuleerde. Indien de overheid zich bemoeit met kunst en cultuur dan kan de enige rechtvaardiging daarvoor zijn, dat de kansen om aan de cultuur deel te nemen ongelijk verdeeld zijn in een maatschappij met ongelijke kansen in het algemeen. De overheid moet dan corrigerend optreden door de spreiding van kunst en cultuur en door bevordering en veredeling van de cultuuruitingen van juist die groeperingen in de samenleving die een maatschappelijke achterstand opliepen of hielden tengevolge van het heersende maatschappelijke systeem. Onderzoekers die hun onderzoek in dienst stellen van een te voeren cultuurbeleid, zouden moeten zoeken naar methodieken waarmee de onderdrukte of verwaarloosde of nietonderkende uitingen van cultuur - en dat kan evengoed een avantgarde onder de schilders zijn als video-art, Surinaamse dans of zigeunerorkest - voor het voetlicht kunnen worden gehaald.

Kwantitatieve analyse, model voor een enquête, inventarisatie van data, zo zou men enigszins gechargeerd de werkwijze van de Boekman-sociologen uit de periode 1970-1977 kunnen samenvatten. De kwantitatieve methode overheerste, zoals bij vele andere sociaal-wetenschappelijke onderzoeksinstellingen, die daarin gestimuleerd werden door de subsidiërende en opdrachten verstreckende overheden.

De Boekmanstichting heeft ook andere waardevolle methodieken gehanteerd in het verleden, zoals participerende observatie (kreatieve werkplaatsen Dordrecht), diepte-interviews, analyse van ambtelijk materiaal en historische benadering (kunstenaarsprotest, Kunsten in Onderzoek). En met deze benaderingswijze van de onderzoeksobjecten en probleemstellingen is tevens een waardevolle hoeveelheid dokumentatie over het kunstenveld opgeslagen in de depots van de Stichting en in de buro's van de medewerkers. Over de toegankelijkheid daarvan matig ik mij ook na een jaar van nabije aanwezigheid nog geen oordeel aan, omdat ik niet over het overzicht van archiefmateriaal beschik. Ik beseft dat het niet gemakkelijk is tot centrale ordening te komen van wat individueel door strafmedewerkers is verzameld en ook om terug te keren tot onderzoeken die afgesloten zijn of verzand. Wil echter de nieuwe afdeling dokumentatie in de toekomst kunnen putten uit het reservoir van in het verleden vergaarde kennis dan is ordening en centrale berging van de bij individuele medewerkers aanwezige dokumentatie een eerste vereiste. Dat zal dan tevens een eigen bijdrage zijn aan de mogelijkheid tot historisch-sociologische benadering van de onderzoeksvragen.

Waardevol zou in dat verband ook zijn dat een actief verzamelbeleid wordt gevoerd ten aanzien van archieven van andere onderzoeksinstellingen, kunstenaarsverenigingen en kunstenaars die een leidende of oppositionele rol hebben gespeeld in het kunstbeleid. Mijn indruk is dat nergens in Nederland specifieke aandacht wordt besteed aan het verzamelen van zulk materiaal,

dat toch reeds zeldzaam geacht moet worden. Ook de Rijksarchiefdienst en het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis voeren op dit gebied geen actieve acquisitie. Ook het aanschafbeleid voor de bibliotheek van de Boekmanstichting zou meer dan tot nu toe gericht moeten zijn op het verwerven van anti-quarische studies op het terrein van kunstenontwikkeling, kunstbeleid en cultuurpolitiek. Een dergelijk verzamelen en inventarisatiebeleid vereist overigens voorzieningen ten aanzien van de brandveiligheid van de collecties en personele voorzieningen (archief-ambtenaren), die thans niet aanwezig zijn.

De historische dimensie van het sociaal-wetenschappelijk onderzoek lijkt in het algemeen sterk verwaarloosd, zodat de behaviouristen onder de sociologen, die geen verleden en geen toekomst onder ogen zien, statische momentopnamen in de vorm van inventarisaties en overzichten voor het alpha en omega van de sociale wetenschap konden gaan verslijten, terwijl deze slechts bijdragen tot het sociologische onderzoek kunnen zijn.

Wim Meyer, de vorige staatssecretaris van CRM, heeft aan de jubilerende Nederlandse sociologen in 1976 verweet, dat zij 'mensen, instituties en sociale processen' te vaak benaderen 'alsof zij geen verleden hebben'. Voor het uitzetten van een beleid, was zijn generale klacht, heeft de politikus en hebben bewindslieden en hun ambtenaren en adviseurs, weinig aan sociologen die het regelmatig laten afweten 'hetzij door onderzoeksresultaten te produceren waar al jarenlang beleidsinstanties moeilijk mee uit de voeten kunnen, hetzij - andere uiterste - door op een manier over de samenleving te spreken alsof zij er zelf geen deel van uitmaakt'. Hij sprak laatdunkend over 'massale informatie van een laag informatiegehalte' en een 'sociologie-beoefening zonder historisch besef en dus zonder veel maatschappelijke betekenis'. De sociologen die in de zestiger jaren zo'n grote mond hadden, dragen niets bij aan de oplossing van de beleidsproblemen nu, was zijn volgende verwijt en hij daagde ze uit hun verantwoordelijkheid te beseffen omdat het 'van het allergrootste belang' is dat de socioloog-onderzoeker

'het lef heeft om zich op betrekkelijk korte termijn een oordeel te vormen'.

Beleidsrelevantie en historische situering, dat zijn de aanvullende eisen, die nu in alle duidelijkheid gesteld moeten worden bij het formuleren van probleemstellingen voor het sociaal-wetenschappelijk onderzoek van de Boekmanstichting.

In de benadering van de aan haar medewerkers voorgelegde problematieken moet de Boekmanstichting lering trekken uit de wetenschappelijke methodiek van zijn naamgever dr. Emanuel Boekman, die in 1939 promoveerde op een proefschrift, dat getiteld was 'Overheid en Kunst in Nederland', door hemzelf bescheiden omschreven als 'een sociografische beschouwing', in werkelijkheid het eerste, en tot nu toe enige en onmisbare historische overzicht van de bemoeienissen van de nederlandse overheden - want ook de gemeenten zijn in het onderzoek betrokken - met de kunst gedurende de 19e en de 20e eeuw, uiteraard tot 1939. Uitdagend schrijft hij in zijn inleiding: 'Wie de betrekkingen tusschen overheid en kunst op een bepaald territoir, in casu Nederland, wil leeren kennen en begrijpen, moet uitgaan van de ontwikkeling der feiten en denkbeelden'. Hij heeft dat grondig en systematisch gedaan en zijn 'perspectieven' voor het overheidsbeleid in de toekomst op dit terrein vloeien logisch voort uit zijn historisch overzicht, zijn praktische ervaring als gemeentelijk bestuurder, zijn politieke overtuiging en zijn sociaal-wetenschappelijke studie.

De socioloog en kriminoloog dr. W.A. Bongers, ook nog sociaal-demokraat, merkte bij de oprichting van de Nederlandse Sociologische Vereniging in 1936 categorisch op: ' Een categorie personen, die niet in onze vereniging thuisbehoren zijn zij die.... praktisch op het gebied der maatschappij werkzaam zijn. Toegepaste wetenschap.... ligt buiten ons gebied.... Wij zijn nu eenmaal theoretici zonder meer'. Ik citeer Köbben uit zijn herdenkingsartikel van de Nederlandse Sociologische Vereniging in 1976.

Köbben zet de opvattingen van Bongger en H.N.ter Veen, die de promotor van Boekman zou worden, over de taak van de sociale wetenschappen aan de hand van dit citaat van Bongger tegenover elkaar, maar gaat daarmee voorbij aan de brede opvatting die juist Bongger had over de sociologie als sociale wetenschap. Als oprichter van de Nederlandse Sociologische Vereniging pleitte hij voor het zitting nemen in de vereniging van historici, die niet uitsluitend biografisch (georiënteerd) zijn, ekonomen, sociografen, ethnologen, statistici en sociologen. En zo was het ook in de eerste jaren, zoals Bart van Heerikhuizen die bij het veertigjarig bestaan heeft beschreven; in het eerste bestuur zaten historici als Bolkestein, Sneller en Posthumus, ekonomen als Frijda en Verrijn Stuart, een archeoloog, een etnoloog (Steinmetz), een sociograaf (ter Veen) en een jurist (Gerbrandy). In 1938 hield de historicus Jan Romein uitgerekend voor dit gezelschap zijn programmatische rede 'Over de menselijke waardigheid', waarin hij een magistrale aanzet gaf voor een historische benadering van de kultuursociologie, 'een wetenschap, die nog in de kinderschoenen staat, als ik niet zelfs moet zeggen, dat zij nog babysokjes aan heeft'. Romein keerde zich bij die gelegenheid ook op Ter Braakse wijze tegen het specialistentend. Bart van Heerikhuizen heeft die tegenstelling, sociologie als specialisme versus sociologie als generalisme, als centraal thema voor zijn herdenkingsopstel gekozen; Köbben daarentegen besteedde in zijn bijdrage tot de feestelijkheden aan dit knellende vraagstuk nauwelijks aandacht.

Een lofrede was dat opstel van Köbben allerm minst maar wel een poging tot verdediging tegen de mode van sociologenverguizing. Köbben verzuimde niet te wijzen op de vele feilen van zijn kollega's met name op hun onverstaanbare stijl, gebrekkige taalvaardigheid en duister woordgebruik, maar de mijns inziens meest ernstige grief, het dikwijls louter statische karakter van hun onderzoeken, liet hij onbesproken.

In hetzelfde jaar als waarin de Nederlandse Sociologische Vereniging met de geschetste brede interpretatie van sociologie werd opgericht publiceerde Norbert Elias het eerste deel van zijn tweedelige meesterwerk "Über den Prozess der Zivilisation", dat pas vijf en dertig jaar later de massa van Nederlandse sociologen en sociologie-studenten zou bereiken, toen Goudsblom, Van Benthem van den Berg en Godschalk de sociologische theorieën van Elias gingen uitdragen en Elias voor Amsterdamse sociologen en historici gastkolleges kwam geven. Van Benthem van den Berg omschreef de quintessens van Elias' bedoelingen aldus: 'Zijn opvatting van de relatie tussen sociologisch onderzoek en sociale of politieke actie berust op het inzicht dat die zich over een langere termijn uitstreckende sociale veranderingsprocessen blind en ongepland verlopen, maar niettemin gestructureerd zijn. Als de sociale wetenschappen zich erop gaan richten te verklaren hoe het mogelijk is dat lange termijnprocessen een structuur vertonen, ook al zijn ze door niemand gepland, kunnen zij er toe bijdragen het blinde verloop van de voor mensen vaak zinloze, vaak destructieve en veel lijden veroorzakende dwangmatige veranderingen beter onder controle te krijgen en zo te sturen dat zij minder levensverkwistend, met minder verlies van zin en lust gepaard gaand, verlopen'. De sociologie is, mag men achteraf wel constateren, door het dal van behoud gegaan. Niet de maatschappelijke ontwikkeling, niet het proces van verandering en niet de veranderbaarheid van mensen en groepen van mensen waren de uitgangspunten van de toonaangevende sociologen in Amerika en West-Europa in het tijdperk van warme en koude oorlog, maar konsolidatie, behoud, de wereld in zijn voegen houden. Vandaar de statische systemen, de mathematische methodiek, de schijnbaar afstandelijke en neutrale inventarisatie, het doen alsof de sociologie een exacte wetenschap kan zijn, vandaar de afkeer van historische vergelijkingen en het afwijzen van vertikale

in plaats van of liever naast horizontale korrelatie-onderzoeken. Goudsblom schrijft in zijn voorwoord op Elias' inleiding op de sociologie: "In plaats van 'sociale verandering' als een storende restcategorie in hun denksystemen in te voegen, dienen zij (de sociologen) de verandering van meet af aan centraal te stellen als een grondgegeven van menselijke samenlevingen. Het zoeken naar de structuur van de veranderingen wordt dan één van de belangrijkste taken van de sociologie!"

Een soortgelijke vertraging in de doorwerking van baanbrekende wetenschappelijke studie trad op ten aanzien van Arnold Hauser's 'The social history of art', in 1951 verschenen maar ook nu nog slechts door weinige kunsthistorici en kunstsociologen als lichtend voorbeeld van historische en sociaal-wetenschappelijke benadering van kunst en kunstenaar erkend. Wolfgang van Einsiedel heeft Hauser's methode de eerste en vruchtbare poging om kunstgeschiedenis en sociologie te doen samenwerken genoemd en hij beklemtoont daarbij dat Hauser in zijn werkwijze uitsteeg boven de sociologische doelstelling, omdat hij 'wieder hinter den Positivismus zurückging', brak met het starre vooruitgangsgeloof van de negentiende eeuw, de alleenzaligmakende causale verklaring in twijfel trok, geen strenge systematische benadering meer toepaste en daardoor slaagde in het blootleggen van 'die Wechselbeziehung zwischen gesellschaftlichen und künstlerischen Kräften'.

Er leven onder wetenschappers van verschillende disciplines vele misverstanden en verouderde percepties omtrent elkaars wetenschapsdoeleinden en -methoden, ook waar die disciplines elkaar raken of zelfs overlappen. Dat laatste is uitdrukkelijk het geval met sociologie en geschiedenis: 'Geschiedbeoefening is een liefhebberij' placht mijn vader, prof.dr. L.J. Rogier, badinerend en uitdagend op te merken, ofschoon zijn eigen historisch-wetenschappelijk werk meer blijk gaf van opzettelijk engagement en van maatschappelijke verantwoordelijkheid dan van een typische collectioneursmentaliteit. Toch was deze naïef-theoretische benadering van het vak kenmerkend voor de

oudere geschiedschrijvers, door de historicus Jan Romein al in 1931 omschreven als 'geschiedkundigendie schijnen te menen, dat de historicus niet beter kan doen dan maar ...van wal te steken en "de feiten te laten spreken" - alsof die iets zeggen, wanneer wij hun niets vragen! - zonder zich om theorie of methode te bekommeren'. Romein stelde daar tegenover - en tegenover zijn eigen leermeester Huizinga - zijn omschrijving van de geschiedbeoefening: 'Geschiedbeoefening is de vorm, waarin een cultuur haar heden tracht te verstaan, door zich rekenschap te geven van het haar toegankelijke verleden'. Die volgorde kan ook omgekeerd worden: het heden (en de toekomst) van een cultuur kan niet worden verstaan, als niet het verleden wordt onderzocht. En dat historisch onderzoek moet sociologisch van opzet zijn, moet structuren, verbanden en processen blootleggen in hun historisch verloop, zo doceert alweer Romein in 1939 tegenover zijn Amsterdamse studenten in een college over 'nieuwe stromingen in de Geschiedwetenschap'. Het begrip 'sociologische geschiedschrijving' zou hij later vervangen door 'integrale geschiedschrijving'; de inhoud ervan bleef gelijk. Romein liep hiermee vooruit op het structuralisme onder de historici, dat nauw aansluit op de gangbare methodiek van de sociologen. Het initiatief van de professoren N.W. Posthumus, pionier van de conjunctuurgeschiedenis, en Romein, beide historici, om aan de universiteit van Amsterdam een zevende faculteit voor sociale en politieke wetenschappen te vestigen, was geënt op Romeins overtuiging dat de geschiedbeoefening een sociaal-wetenschappelijke bezigheid is en dat de sociale wetenschappen de historische dimensie niet konden ontberen. Politieke manoeuvres van een restauratiebewind in Den Haag hebben na de Tweede Wereldoorlog de ontwikkeling van deze integrale beoefening van de sociale wetenschappen in de kiem gesmoord en de zevende faculteit voor lange jaren gesteriliseerd. Eerst na de dood van de roergangers Posthumus en Romein, en terwijl de historische wetenschapsbeoefening in Nederland op een laag pitje stond, is met de studenten-

revolutie van de late zestiger jaren, overigens een internationale aangelegenheid, het besef van de noodzaak van een integrale sociale wetenschapsbeoefening herleefd. De grote impuls kwam toen, zonder dat een link gelegd werd met de pleidooien van een Romein en de praktijk van een Boekman, van sociologenzijde, met name van Goudsblom die de pleitbezorger werd van de historische sociologie van Elias.

Maar zelfs bij Norbert Elias is het onbegrip ten aanzien van de veranderde methodiek van geschiedbeoefening nog frappant. Als hij in 1969 een inleiding, getiteld 'Sociologie en geschiedenis', schrijft bij een herdruk van zijn 'Die höfische Gesellschaft, Untersuchungen zur Soziologie des Königtums und der höfischen Aristokratie', geeft hij blijk van een volslagen verouderde opvatting over geschiedschrijving: 'Deze manier van historisch waarnemen, het accentueren van unieke gebeurtenissen en van individuele historische figuren als een duidelijk geprofileerd eerste plan tegenover maatschappelijke verschijnselen als een als relatief ongestructureerd geziene achtergrond maakt het verduidelijken van de relatie tussen geschiedwetenschap en sociologie bijzonder moeilijk. Het is de taak van de sociologie, juist datgene wat bij het huidige geschiedonderzoek als een ongestructureerde achtergrond wordt voorgesteld, naar voren te halen en als een gestructureerde samenhang van individuen voor wetenschappelijk onderzoek toegankelijk te maken'. Dat is de starre visie op het werk en de werkwijze van historici door een zo vooraanstaande socioloog als Elias, meer dan tien jaar nadat de structuralistische historicus Fernand Braudel een afsluitende theoretische benadering van zijn vak had gepubliceerd in 'Histoire et Sociologie' (1958).

Wat ik hier bepleit - en ik zeg het nadrukkelijk en ten overvloede - is niet een laten verloren gaan van de tot nu toe gehanteerde methoden van onderzoek noch het onbenut laten van bijvoorbeeld economische en juridische benaderingen van de aan de Boekmanstichting voorgelegde problemen, maar wel het in alle gevallen

historisch situeren en in zijn achtergrond en tijdscontext plaatsen van hedendaagse verschijnselen en beleidsvragen. Daarmee wordt de doelstelling van de Boekmanstichting geen andere dan de huidige, alleen de methodiek van het onderzoek wordt verbreed en vooral verdiept. De Boekmanstichting wordt geen historisch instituut noch een archiefbewaarplaats.

Het lijkt mij echter meer dan nuttig als ook binnen de Boekmanstichting de draad van de socioloog Norbert Elias, de kunsthistoricus Arnold Hauser, de Urhebers van Amsterdams zevende faculteit en dus ook de draad van Dr. E. Boekman weer wordt opgenomen.

Een concreet programma voor de Boekmanstichting na 1 juni 1979 kan alleen worden opgesteld in breed overleg binnen de stichting door bestuur en medewerkers en in samenspraak met departement, Federatie van Kunstenaarsverenigingen, Raad voor de Kunst en verwante onderzoeksinstellingen. Wat ik in de voorafgaande paragrafen gedaan heb was terreinverkenning en benadering van de methodiek. Worden die beide als de kaders voor het werk in de naaste toekomst aanvaard, dan is de concrete invulling van het programma een kwestie van toetsing van de vele vragen om onderzoek geworden aan deze kaders.

Uitgaande van de taakstelling zoals deze in overleg met het departement voor de experimentele periode (1977-1979) is vastgesteld, resumeer ik de concrete taken van de stichting.

'Het culturele veld', waarbinnen de stichting werkt, wordt in eerste instantie gelimiteerd tot die sectoren die onder het Directoraat Generaal (Culturele Zaken) van het ministerie van CRM ressorteren, dat wil zeggen de kunsten, inclusief de amateuristische kunstbeoefening, en de musea, monumenten en archieven. Afgeleide sectoren zoals het kunstvakonderwijs of ruimtelijke vormgeving behoren ook tot de interessesfeer van de stichting, voor zover ze het terrein dat het Directoraat Generaal Culturele Zaken bestrijkt of zou kunnen bestrijken, raken. Aldus de taakstelling van 1977 voor de zogenaamde experimentele periode. Het zal duidelijk zijn dat ik geneigd ben het 'culturele veld' breder te zien en dus ook de taakstelling van de Boekmanstichting zou willen zien uitgebreid, zonder dat dit overigens op korte termijn tot uitbreiding van de concrete werkzaamheden van de staf van de stichting zou moeten leiden, al was het maar omdat de middelen, de mankracht en de deskundigheid daarvoor thans ontbreken.

Ik denk daarbij met name aan onderzoek naar de publieke functie van openbare archieven en bibliotheken, de cultuurtaak van de media (dagbladen, tijdschriften, radio en televisie) en de culturele eigenheden en behoeften

van de etnische minderheidsgroeperingen in de nederlandse samenleving.

De stichting koördineert niet alleen de onderzoekswensen die leven bij kunstenaarsorganisaties, culturele instellingen en overheidsinstanties - ook gemeentebesturen en provinciale besturen - maar moet ook eigen initiatieven tot het doen van beleidsrelevant onderzoek ontplooiën. In de meergenoemde taakstelling van 1977 zijn de taken van de stichting, het geven van advies en voorlichting nader gespecificeerd. Ik neem deze passage met enkele wijzigingen over:

" Advies en voorlichting kunnen het volgende inhouden:

- het vertalen van onderzoekswensen in probleemstellingen en voorstellen tot onderzoek
- het opsporen en toegankelijk maken van literatuur (literatuurlijstjes, literatuurexcerpten)
- het verrichten van kortlopende studies middels desk-research en/of gesprekken met sleutelfiguren
- betrokken zijn bij het theoretisch onderzoek van andere wetenschappelijke instellingen
- stimulering en koördinatie van de onderzoeksprogrammering in de sector kunst en cultuur
- het publiceren van systematisch ingerichte literatuur- en dokumentatieoverzichten
- het geven van voorlichting door middel van periodieke publikaties.

Om deze dienstverlening goed te kunnen verrichten, stelt de stichting zich actief op ten aanzien van dokumentatie.

De stichting zou kunnen gaan funktionseren als koördinator van de dokumentatie van onderzoek op het terrein van kunst en cultuur in Nederland. Niet alleen zorgt zij voor de verzameling van het materiaal, maar zij streeft tevens naar het maken van annotaties ten behoeve van bibliotheken die op hetzelfde terrein werkzaamheden verrichten. Deze dokumentatie vormt tevens de nederlandse bijdrage aan de Raad van Europa, die de

internationale koördinatie op zich neemt.

Hiernaast zullen dokumentatiesystemen worden opgezet en bijgehouden, die snel antwoord kunnen geven op veel voorkomende en vaak terugkerende vragen uit veld, beleid en wetenschap. Belangrijke bronnen hiervoor kunnen bijvoorbeeld zijn de adviezen van de Raad voor de Kunst en culturele statistieken van het Centraal Bureau voor de Statistiek.

De resultaten van uitgevoerd toegepast onderzoek zullen door de stichting vertaald moeten worden in praktisch bruikbare adviezen voor veld en beleid.

De bibliotheek van de stichting is onontbeerlijk voor de verschillende vormen van advies en voorlichting. De diensten van de bibliotheek zijn dan ook in eerste instantie daarop gericht. Het spreekt echter vanzelf dat de bibliotheek ook toegankelijk is voor derden als uitleenburo en studiezaal. Het aanschafbeleid van de stichting is primair afgestemd op het terrein waarop de stichting werkt: het ontmoetingspunt van lijnen, die vanuit veld, beleid en wetenschappen inspelen op de belangen van kunst en cultuur."

Tenslotte wil ik enkele niet al te willekeurig gekozen voorbeelden geven van beleidsrelevant onderzoek die mij van belang lijken om ter hand te nemen in de naaste toekomst, zonder dat hieruit mag worden gekonkludeerd dat de Boekmanstichting deze onderwerpen ook werkelijk gaat onderzoeken. Vooreerst ontbreken ons daartoe bovendien de materiële mogelijkheden. Indikaties op grond van een voorafgaande filosofie mogen echter mijns inziens niet ontbreken:

Een onderzoek naar de structuur van de bestaande kunstenaarsorganisaties, hun herkomst, doelstellingen en werkwijze.

De graad van organisatie van kunstenaars, de betrokkenheid van de kunstenaars bij hun vakorganisaties, de verwachtingen die bij de leden van deze organisaties leven.

Vergelijkend onderzoek naar de werkgelegenheidssituatie in de kunstensektor, eventueel afzonderlijke beroepsgroepen.

Een onderzoek naar de materiële levensomstandigheden van kunstenaars of groepen van kunstenaars.

De om- en herscholingswensen en -mogelijkheden voor kunstenaars, inclusief post-akademiale vorming en werkplaats-ontwikkeling.

Struktuur, werkwijze en oorsprong van de Beeldende Kunstenaarsregeling (BKR), toegespitst op een verbetering van het sociaal functioneren van de kunstenaar en niet op politieke bezuinigingsdoeleinden van de overheid.

In het verlengde van het zojuist gepubliceerde documentaire overzicht zou een diepergravend historisch onderzoek passen naar de concrete standpunten die politieke partijen en hun woordvoerders in het parlement en andere vertegenwoordigende lichamen hebben vertolkt.

Een vergelijkend onderzoek naar de verhouding tussen de overheidsuitgaven op het gebied van de kunsten en de overige sectoren van overheidsbestedingen, uiteraard ook in zijn historische verloop. (Konkrete vraag: in hoeverre heeft de kunstensektor geprofiteerd van de welvaartshausse in vergelijking met de andere sectoren en welke konsekwenties moet dat hebben voor de bezuinigingen in de periode van economische malaise?)

De publieke functie van de rijks- en gemeentelijke archiefdiensten, gerelateerd aan de wettelijke regeling van het archiefwezen en de oogmerken van de wetgever, met name ten aanzien van de openbaarheid van de archieven.

Een onderzoek naar de kunstinformatie, het kunstaanbod en het kunstenaarsaandeel bij televisie en radio zulks als bijdrage tot doorbreking van de impasse in het politieke debat over het omroepbestel.

In het overleg dat binnenkort moet plaatsvinden over de programmering van de Boekmanstichting, zowel intern als met de instellingen die in het ontwerp voor de nieuwe statuten zijn genoemd of aangeduid in de artikelen 4 en 11 zou ik tenminste deze onderzoeksvoorstellen willen inbrengen. Er zijn enkele veelomvattende, tijdrovende en pretentieuze onderwerpen bij; ten aanzien daarvan zou ik willen verwijzen naar de opzet die nu gekozen is voor het decentralisatie-onderzoek. De Boekmanstichting vervult daarbij - in de persoon van Jaap van Straalen - de functie van aangever van dokumentatie en literatuur, meedenker bij het ontwerpen van enquêtes en interviews en sekretaris van de begeleidingskommissie, terwijl het eigenlijke onderzoekswerk en de rapportage door CRM elders, in dit geval de Vereniging van Nederlandse Gemeenten, zijn uitbesteed. Ook in de begeleidingskommissie is de Boekmanstichting vertegenwoordigd en op die manier kunnen wij ons - mede met het oog op onze beperkte capaciteit - inhoudelijk met het onderzoek bemoeien en er tevens kritisch tegenaan kijken. Een dergelijke werkwijze geeft ons de mogelijkheid met een aantal belangrijke onderzoeken tegelijkertijd bezig te zijn en de resultaten daarvan zonedig van eigen kommetaar en beleidsaanbevelingen te voorzien.

LITERATUUR

Gebruikte literatuur, afgezien van interne stukken van de Boekmanstichting:

J. Goudsblom, *Nihilisme en cultuur*, Amsterdam, 1977.³

K. Kuypers, in: *Winkler Prins Encyclopedie*, deel 6, p. 74 v. (7e druk 1958)

Sidney en Beatrice Webb, *Het verval der kapitalistische beschaving* (vertaald en van verklarende aantekeningen voorzien door Henri Polak), Amsterdam 1924.

E. Boekman, *Overheid en Kunst in Nederland*, Utrecht, z.j. (1974)²

Wim Meijer, *Welzijnsbeleid*, Alphen aan den Rijn-Brussel 1978.

A.J.F. Kōbben, *Status en staat van de sociale wetenschappen thans*, in: *Toen en thans, de sociale wetenschappen in de jaren dertig en nu*, Baarn 1978.

Bart van Heerikhuizen, *Sociologie als specialisme, sociologie als generalisme. Over de eerste jaren van de 'Nederlandse Sociologische Vereniging'*; in: *Toen en thans a.v.*

Jan Romein, *Over de menselijke waardigheid*, in: *dez. In opdracht van de Tijd*, Amsterdam 1946.

Norbert Elias, *Über den Prozes der Zivilisation*, 2 dln., Suhrkampf 1976³

G. van Benthem van den Bergh, *De betekenis van de sociologie van Norbert Elias*, in: *Norbert Elias, Sociologie en geschiedenis en andere essays*, Amsterdam, 1971.

Norbert Elias, *Wat is sociologie*, Utrecht-Antwerpen 1971.

Arnold Hauser, Van Grotschildering tot Filmbeeld, De geschiedenis van kunst en literatuur als maatschappelijke verschijnselen, Amsterdam-Antwerpen, 1957 (SUN-reprint, 1975).

Wolfgang von Einsiedel, Soziologie der Kunst, in: Arnold Hauser, Sozialgeschichte der Mittelalterlichen Kunst, Rowohlt 1957 (vgl. mijn prae-advies over de vraag: 'Wat is sociale geschiedenis?', in: Mededelingenblad Sociaal Historische Studiekring nr. 21, okt. 1962).

Jan Romein, Kanttekeningen bij Huizinga's Cultuurhistorische Verkenningen, in : dez., Het onvoltooid verleden, Amsterdam, 1937.

dez., Nieuwe Stromingen in de Geschiedwetenschap, in: dez., In opdracht van de Tijd a.v.

Over structuralisme en geschiedbeoefening, zie: Kees Bertels, Geschiedenis tussen structuur en evenement, Amsterdam, 1973.